

ΟΜΗΡΟΣ

Ετος Β'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1874.

Φυλ. Δ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

(Συνέχεια καὶ τέλος.)

Οὐχὶ ὑποδεέστερον τοῦ Ἐπισκόπου Καισαρείας εὐρίσκωμεν τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Μετὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἐπιχειρημάτων, τὴν σφοδρότητα τοῦ λόγου, τὴν ζωηρότητα τῶν εἰκόνων, καὶ τὸ ἐμπαθὲς τῶν αἰσθημάτων, ἐνώνει τὴν τάξιν, τὸν εἰρμὸν τῶν ἀποδείξεων, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν συλλογισμῶν καὶ τὴν ἀνένδοτον ἐπιστάσιν εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἄλλος ἐδογματίσας σαφέστερα τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ὥς ὁ μέγας οὗτος τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος. Τούτου ἕνεκεν ἔλαβεν καὶ τὴν προσηγορίαν Θεολόγος καὶ ἰδικότερον Θεολόγος Τριαδικός. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Δ'.)

αἱ ἀνέκφραστοι αὐτοῦ ιδιότητες, ἡ θεότης τοῦ λόγου καὶ ἡ ἐντελής αὐτοῦ ἰσότης μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, τὸ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον τοῦ τρίτου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔτοι: τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μετὰ τῶν δύο ἄλλων θείων προσώπων, τοιαῦτα εἶναι τὰ ὑψηλὰ ἀντικείμενα ἅτινα πραγματεύεται εἰς τὰς ὁμιλίαις αὐτοῦ. Παντοῦ ἐκθέτει καὶ ἀναπτύσσει τὰ ἄρθρα τῆς καθολικῆς πίστεως μετὰ τῆς ἀκριβοστερας διδασκαλίας καὶ τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων. Ἐνδεκα ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ ἀποτείνονται πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐνομίου ἰσχυριζομένου: δῆθεν ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἦτον ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ὅτι ἡ ἐνσάρκωσις δὲν ἦτον ἡ ἑνωσις τῆς θείας οὐσίας μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός. Τὸν πλήρη ἀσεβείας καὶ ἀμαθείας τοῦτον παραλογισμὸν κατεπολέμησαν καὶ ἐκερυνολόγησαν ἀλλεπαλήλως ὁ ἱερὸς Βασίλειος, ὁ ἅγιος Γρηγόριος τῆς Νύσσης καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Παρεκτὸς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἀπολογητικοῦ λόγου δὲν ἐξεφώνησεν ἐνώπιον 150

ἐπισκόπων καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ δι' οὗ ἐπέτυχε τὴν παραίτησιν τοῦ ὡς ἐπισκόπου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας, ὁ ἅγιος Γρηγόριος συνέγραψε πολλὰς ἄλλας ὁμιλίας ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων, πανυγηρικοὺς καὶ ἐπιταφίους λόγους, ἐπιστολάς καὶ ποιήσεις. Αἱ ποιήσεις αὐτοῦ διαίρουσιν εἰς ἐπιγράμματα καὶ εἰς ἱερὰ ποιήματα. Μεταξὺ τῶν τελευταίων διαπρέπει ὁ βίος αὐτοῦ εἰς ἱαμβικοὺς στίχους. Τὸ ποίημα περὶ ματαιότητος καὶ ἀστασίας τῆς ζωῆς προσφέρει ζωηρὰς εἰκόνας καὶ ὑψηλὰ νοήματα.

Ἀνθρώποι θνητοὶ, ῥοιῆς γένος, οὐδ' ἐόντες,
Οἱ θανάτῳ ζῶντες, ἐτώσια φυσιδώμεν,
Μέχρι τίνος ψεύστησι ἡματίοισιν ὄνειροις
Παίζόμενοι, παίζοντες, ἐπὶ χθονὶ μάψ
ἀλάλησθε ; . . .

Εἰς τὸ πλήρες μελαγχολικῶν σκέψεων ποίημα περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ποιητὴς ἐρευνᾷ τὴν διττὴν καὶ μυστηριώδη αὐτοῦ φύσιν « ψυχὴ μου, ἐκφωνεῖ, τίς εἶσαι ; πόθεν ἔρχεσαι ; τίς σέ ἐπιφόρτισε νὰ ἄρῃς τὸ νεκρὸν τοῦτο σῶμα ; Ποῖα δύναις σέ συνέδεσε διὰ τῶν ἀλύσσεων τοῦ βίου τούτου ; Πῶς ἡ πνοὴ συνήφθη τῇ ὕλῃ, τὸ πνεῦμα τῇ σαρκί ; Ἐὰν ἐγεννήθης συγχρόνως μετὰ τοῦ σώματος ὁποῖα ἀπαίσιας ἔνωσις ! Ἐπλάσθην κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἐντούτοις ἐν τῇ φθορᾷ συνελήφθην καὶ εἶμαι τέκνον τῆς ἁμαρτίας. Σήμερον ἄνθρωπος αὔριον σποδός. Ἴδου ἡ τελευταία ἐλπίς. Ἀλλ' ὦ ψυχὴ μου, εἰς ἣς τί οὐράνιον δίδαζόν με ; εἰς ἣς πνοὴ ἢ μόριόν τι τοῦ Θεοῦ, ἀπόρριψον τὸν ρύπον τῆς ἁμαρτίας καὶ θέλω σέ πιστεύσει ».

Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν αὐτοῦ, αἴφνης ὁ ποιητὴς σταματᾷ ἐντρομος, ἀποκηρύττει τοὺς λόγους του καὶ προσπίπτων ἐνώπιον τῆς Τριάδος λέγει « Σήμερον τὸ σκότος, αὔριον ἡ ἀλήθεια καὶ τότε ἡ ἐπισκοπὴν τὸν Θεόν, ἡ ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως καταφλεγόμενος, θέλεις γνωρίσει τὰ πάντα Οὕτως, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ μου εἶπε τοὺς λόγους τούτους, πάραυτα ἡ θλίψις μου ἔπκυσε καὶ ἐπανῆλθεν

πρὸς τὸ ἐσπέρας ἐκ τοῦ δάσους εἰς τὴν κατοικίαν μου, πότε μὲν γελῶν διὰ τὴν μωρίαν τῶν ἀνθρώπων, πότε δὲ αἰσθανόμενος εἰσέτι τὸν ἄγωνα τοῦ τεταραχμένου πνευματός μου ».

Ἐν τῷ κράματι τούτῳ ἀφηρημένων ἰδεῶν καὶ συγκινήσεων, ἐν τῇ ἀντιθέσει ταύτῃ τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως μετὰ τῶν ταραχῶν καρδίας βασανιζομένης ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ὑπάρξεώς μας καὶ ζητούσης νὰ ἐπαναπαυθῇ ἐν τῇ πίστει, ὑπάρχει ἀναμφισβότως παράδοξόν τι θέλητρον ὅπερ καταγοητεύει τὸ πνεῦμα καὶ τὰς αἰσθήσεις μας. Δὲν εἶναι ὁμηρικὴ ποίησις, πλὴν εἶναι ποίησις νέα καὶ ἀληθὴς ἀπέχουσα πολλὰ τῶν μιμήσεων ἐκείνων ἐνθα τινὲς ποιηταὶ χριστιανοὶ ἐζήτουν νὰ μεταφέρωσιν ἐπὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων τὰ σχήματα τοῦ ἀρχαίου ἰδιώματος τῶν μουσῶν. Εἰς τὰς ὥχρας ταύτας μιμήσεις τὸ πᾶν ἔπρεπε νὰ ᾔηται ἐλλειπὲς καὶ λελανθασμένον, ἡ δὲ τραγωδία τοῦ πάσχοντος Χριστοῦ ὁμοιάζει μᾶλλον σύρραμμα τοῦ Εὐριπίδου, ἀνάξιον τοῦ εὐγλώττου Ἐπισκόπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ χριστιανικὴ ποίησις ἠδύνατο νὰ παλαίσῃ ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν μόνον διὰ τῶν μελαγχολικῶν ἐκείνων σκέψεων αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὴν σύγχρονον ποίησιν, διὰ τῆς ὁρμῆς πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸ μέλλον, καὶ διὰ τοῦ ἰδανικοῦ ἐκείνου ὅπερ ἦτον ἄγνωστον εἰς αὐτούς. Ἐντεῦθεν ἀνεφύετο οἰκοθεν ἡ πλήρης σκέψεων καὶ ρεμβασμοῦ ἐκείνη ποίησις ἡ εἰσδύουσα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ περιγράφουσα τὰ διανοήματα αὐτοῦ καὶ τὰς μᾶλλον ἀορίστους ἐπιθυμίας του. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου συγχέεται μετὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ καὶ μᾶς δίδει κάλλιον νὰ ἐννοήσωμεν τὸ νέον τοῦτο πλεονέκτημα τὸ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑποκινούμενον καὶ τὴν σπουδὴν τῆς θύραθεν παιδείας δηλαδὴ τὴν ἀττικὴν καὶ συγχρόνως ἀνατολικὴν ταύτην φύσιν, ἥτις ἐνώνει ὅλας τὰς λεπτότητες τῆς γλώσσης μετὰ τῆς ἀκανονίστου

καταστάσεως τῆς φαντασίας, τὴν δεινότη-
τα τοῦ ρήτορος μετὰ τῆς αὐστηρότητος τοῦ
ἀποστόλου, καὶ ἐνίοτε τὴν ἐπιτετηδευμέ-
νην ἀφθονίαν τῆς γλώσσης μετὰ τῆς βα-
θυτέρας συγκινήσεως. Εἰς οὐδὲν ἄλλο σύγ-
γραμμα ἢ θελκτικὴ αὕτη εὐγλωττία ἢ ὁ-
μοιάζουσα πρὸς ὀρησκειτικὴν μελωδίαν δὲν
ὑπερτερεῖ τόσον ὅσον εἰς τὰ συγγράμματα
τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου. Οἱ ἐπιτάφιοι αὐτοῦ
λόγοι εἶναι ὕμνοι, οἱ δὲ φιλιππικοὶ αὐτοῦ
κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ συμμετέχουσι τῆς κα-
τάρας τοῦ προφήτου. Ἐπαινομάσθη ὁ Θε-
όλογος τῆς ἀνατολῆς, δέον νὰ ἐπανομασθῇ
ὡσαύτως ὁ ποιητὴς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλη-
σίας.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Ἰ-
ουστῖνοι, οἱ Κύριλλοι, οἱ Κλήμεντες καὶ ἄλ-
λοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν συγ-
γραμμάτων αὐτῶν διεσκέδαζον κατὰ τὴν
Ἀνατολὴν τὸ σκότος τῆς πολυθείας, ὁ Τερ-
τυλλιανὸς συνέγραψεν ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀπο-
λογητικὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς
πίστεως λόγον. Ἐκθέσας προηγουμένως ἐν
τῷ συγγράμματι τούτῳ τὴν ἀρχὴν τῶν
ψευδῶν Θεῶν, τὴν ἀλογίαν τῆς λατρείας
αὐτῶν, τὴν ἀσχημοσύνην τῶν τελετῶν, πε-
ραίνει ὅτι οἱ θεοὶ οὗτοι εἶναι ἀνάξιοι τῆς ὑ-
περτάτης λατρείας καὶ ὅτι εἶναι δαίμονες
ἀπατῶντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἀποδεικνύων
ἀκολουθῶς τὸ ἀληθὲς ἀντικείμενον τῆς λα-
τρείας τῶν Χριστιανῶν λέγει. «Ὁ Θεὸς τῶν
Χριστιανῶν διὰ τῆς δυνάμεώς του παρή-
γαγεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ πάντα, διακοσ-
μεῖ τὸ πᾶν διὰ τῆς σοφίας του, καὶ διοι-
κεῖ τὸν κόσμον διὰ τῆς Προνοίας αὐτοῦ. Τὸ
μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῆς φύσεως ἀρι-
δῆλως μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ὑ-
περτάτου τούτου ὄντος καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνι-
κοὶ ὅσον τυφλοὶ καὶ ἂν ὦσιν ὡς ἐκ τῶν
προλήψεων τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν παθῶν
τῶν, αὐτοφυῶς μαρτυροῦσιν ὑπὲρ αὐτοῦ,
ὁπόταν ἐν τῷ μέσῳ τῶν κινδύνων ἀνα-
κράζουσι, μέγιστε Θεέ! ἀγαθὲ Θεέ! μαρ-
τυρία ψυχῆς ὄντως χριστιανικῆς. Οἱ προ-
φῆται οὐς ὁ Θεὸς ἀνέδειξε καὶ οὐς ἐνέπλη-
σε τοῦ πνεύματός του ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ

αὐτοῦ διὰ ζώσης φωνῆς καὶ ἐγγράφως.
Τὰ ἐγγράφα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ὦσιν
ὑποπτα, εὐρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν
ἐχθρῶν ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων οἵτινες τὰ ἀ-
ναγινώσκουσι δημοσίως εἰς τὰς συναγωγὰς
αὐτῶν. Οὐδεὶς δύνата ν' ἀμφισβητήσῃ πε-
ρὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν συγγραμμάτων
τούτων καὶ εἶναι θετικὸν ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὁ-
πῆρξεν πρὶν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρω-
μαίων. Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν προφητειῶν τού-
των τρανῶς ἀποδεικνύει ὅτι ἦναι θεῖαι καὶ
μᾶς ἐξασφαλίζει περὶ τῆς ἀληθείας ἐκεί-
νων αἵτινες μέλλουσι ν' ἀκολουθήσωσι. Αἱ
Γραφαὶ ἀνήγγειλαν τὰς δυστυχίας τῶν Ἰ-
ουδαίων τὰς ὁποίας βλέπομεν ἀκριβῶς ἐκ-
τελουμένας. Ὁ Θεὸς ἐπλήρωσεν αὐτοὺς εὐερ-
γεσιῶν ἐξ αἰτίας τῆς εὐσεβείας τῶν πατέ-
ρων των, καὶ ἐξηκολούθησε νὰ προστα-
τεύῃ αὐτοὺς μέχρις οὗ ἐφάνησαν ἀνάξιοι
τῆς προστασίας ταύτης. Βλέπων δὲ τὴν
ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν ὑπέπεσαν δὲν δύ-
ναται τις νὰ παραγνωρίσῃ τὴν τιμωρὸν χεῖ-
ρα τοῦ Θεοῦ. Ἐξόριστοι ἐκ τῆς πατρίδος
τῶν, πλανῶνται τῇ δε καχεῖσσε, ἄνευ νό-
μων, ἄνευ προστασίας, ἄνευ βασιλείας καὶ
ἀρχηγῶν. Οἱ αὐτοὶ χρησμοὶ οἵτινες εἶχον
προεῖπει εἰς αὐτοὺς τὰς δυστυχίας ταύτας,
ἐσημείωνον ὅτι ὁ Θεὸς ἤθελεν ἐκλέξει ἐξ ὁ-
λῶν τῶν ἐθνῶν καὶ ἐξ ὅλων τῶν μερῶν
λάτρας μᾶλλον πιστοὺς πρὸς τοὺς ὁποίους
ἤθελε μεταδύσει τὴν χάριν του, ἐνεκεν ἐ-
κείνου ὅστις ὤφειλε νὰ ᾔναι ἀρχηγὸς καὶ κύ-
ριός των »

Ὁ Τερτυλλιανὸς ὁμιλεῖ ἀκολουθῶς περὶ
τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ μυστηρί-
ου τῆς ἐνσαρκώσεως, ἀποδεικνύει τὴν θε-
ότητα αὐτοῦ διὰ τῶν προφητειῶν, διὰ τῶν
θαυμάτων του, διὰ τῆς ἀναστάσεως του·
λέγει ὅτι τὰ καθέκαστα τοῦ θανάτου αὐτοῦ
ἐφάνησαν τόσον θαυμαστά καὶ εἰς αὐτοὺς
τοὺς ἐθνικοὺς ὥστε ὁ Πιλάτος ἔγραψεν ἐ-
πισήμως εἰς τὸν αὐτοκράτορα Τιβερίον, καὶ
ὅτι ὁ Τιβερίος ἤθελε πιστεύσει εἰς τὸν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν, ἐὰν ἡδύνατό τις νὰ ᾔναι συγ-
χρόνως καὶσαρ καὶ χριστιανός.

Ἀποδείξας τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστια-

νισμού ὁ ρήτωρ ἀποκρούει ὅλκις δυνάμει τὰς συκοφαντίας δι' ὧν κατηγοροῦν τοὺς χριστιανούς. « Μᾶς κατηγοροῦν, λέγει, διότι δὲν τιμῶμεν τοὺς αὐτοκράτορας διὰ θυσίων· εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν προσφέρομεν εἰς αὐτοὺς σφάγια, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν αὐτοκρατόρων, τὸν μόνον ἀληθινὸν καὶ αἰώνιον Θεόν· τοὺς σεβόμεθα πλὴν δὲν τοὺς ὀνομάζομεν Θεοὺς διότι τὸ ψεῦδος εἶναι ἄγνωστον ἡμῖν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀκρίβεια μεθ' ἧς ἐκτελοῦμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν δὲν δύναται νὰ ᾔηται ὑποπτος, ἀποδείξει δὲ τούτου ἔστιν ἡ καρτερία μεθ' ἧς ὑπομένομεν τοὺς καταδιωγμούς· πολλάκις ὁ λαὸς μᾶς λιθοβολεῖ, καίει τὰς οἰκίας μας καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐσρτάς τοῦ Βάκχου οὔτε τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν ἡμῶν ἐσεβάζετο. Ἡμεῖς δὲ τί ἐπράξαμεν πρὸς ἀντεκδίκησιν τῶν ἀδικημάτων τούτων; Οὔτε ἡ δύναμις οὔτε οἱ στρατοὶ λείπουσιν ἡμῖν, ἐὰν σκοπὸν εἴχομεν νὰ σᾶς πολεμήσωμεν. Μολονότι ἀρτιφανεῖς πληροῦμεν ὅμως τὰς ὑμετέρας πόλεις, τὰ φρούρια, τὰς κώμας, τὰ στρατόπεδα, τὰ ἀνάκτορα, τὴν γερουσίαν, τὴν ἀγορὰν καὶ μόνον τοὺς ναοὺς σας ἐγκαταλείπομεν. Ἀφηροῦντες τὸν θάνατον θὰ εἴμεθα λίαν ἐπιτήδαιοι πρὸς τὰ πολεμικὰ ἐὰν ἡ θρησκεία ἡμῶν δὲν μᾶς παρήγειλε μᾶλλον νὰ τὸν δεχώμεθα ἢ νὰ τὸν δίδωμεν, καὶ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ᾔθελεν ἐρημωθῇ, εἴπερ οἱ ἐν αὐτῷ χριστιανοὶ πρὸς μόνην ἀντεκδίκησιν μετέβαινον ἀλλαχόσας »

Ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι αἱ συναθροίσεις τῶν Χριστιανῶν δὲν ἦσαν φατριαστικαὶ ὁ Τερτυλλιανὸς περιγράφει πᾶν ὅ,τι συνέβαινε εἰς αὐτάς. « Ἀποτελοῦμεν, λέγει, ἐν μόνον σῶμα διότι ἔχομεν τὴν αὐτὴν θρησκείαν, τὴν αὐτὴν ἠθικὴν, τὰς αὐτάς ἐλπίδας· συναθροίζομεθα ὅπως παρακλωῦμεν ὁμοφώνως τὸν Θεόν ὡς νὰ ᾔθέλαμεν ν' ἀναγκάσωμεν αὐτὸν νὰ παραδεχθῇ τὰς αἰτήσεις ἡμῶν, ἡ δὲ βία αὕτη τῷ εἶναι εὐάρεστος. Οἱ προεδρεύοντες τὰς συναθροίσεις ἡμῶν εἶναι γέροντες δεδοκιμασμένης ἀρετῆς οἵτινες ἐφθασαν εἰς τὴν ἐντιμὴν ταύτην θέ-

σιν οὐχὶ διὰ τῶν χρημάτων, ἀλλὰ διὰ τῶν καλῶν αὐτῶν ἔργων, καθότι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ οὐδὲν γίνεται διὰ χρημάτων. Ἐὰν δὲ ὑπάρχει παρ' ἡμῖν θησαυρὸς τις οὗτος δὲν προξενεῖ ὄναιδος εἰς τὴν θρησκείαν μας καθότι ἕκαστος συνεισφέρει τὸ κατὰ δύναμιν καὶ οὐδεὶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δώσῃ. Ἐκεῖνο ὅπερ συνάζομεν εἶναι ἰσοᾶ παρακαταθήκη τὴν ὁποίαν δὲν ἐξοδεύομεν ἐκ περιττὰς εὐωχίας, ἀλλὰ χρησιμεύει εἰς διατήρησιν τῶν ὀρφανῶν, εἰς ἀνακούρισιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν τεθλιμμένων. Παράδοξον πῶς τὸ φιλάδελφον τοῦτο πνεῦμα χρησιμεύει ἀντὶ κατηγορητηρίου εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Παρατηρήσατε, λέγουσι, πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς συμβοηθῶνται. Ὁ δεσμὸς αὗτος τοὺς προξενεῖ θαυμασμόν, διότι μισοῦνται μεταξὺ τῶν. Ἐπειδὴ πάντες ἔχομεν μίαν ψυχὴν, ἐν πνεύμα, δὲν ἔχομεν δυσκολίαν νὰ μεταδίδωμεν τὰ ἀγαθὰ μας· ὡς ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ θαυμάζῃ τις ἐὰν τοιαύτη φιλία παρήγαγε τὰ συσείτια τὰ κοινῶς λεγόμενα ἀγάπαι. Οἱ πτωχοὶ ὡς οἱ πλούσιοι εἶναι παραδεκτοὶ καὶ ἡ μεγαλητέρα χριστότης καὶ ταπεινοφροσύνη ἐπικρατεῖ εἰς αὐτά. Πρὶν καθήσωμεν εἰς τὴν τράπεζαν προσευχόμεθα· συνδιαλεγόμεθα ὡς γινώσκοντες ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν καὶ μετὰ τὸ τέλος ἀποτείνομεν εἰς αὐτὸν τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχαριστήσεις »

Τοιαῦται ἦσαν αἱ τοσοῦτον δυσφημούμεναι ὑπὸ τῶν ἀπίστων συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν. « Πῶς δύναται τις νὰ εἴπῃ προσθέτει ὁ Τερτυλλιανὸς ὅτι εἴμεθα ἀνωφελεῖς ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρώπων; Ζῶμεν μεθ' ὑμῶν, ἀπολαμβάνομεν τῆς αὐτῆς τροφῆς, τῶν αὐτῶν ἐνδυμάτων, τῶν αὐτῶν ἐπίπλων· δὲν ἀπορρίπτομεν τίποτε ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ἔκαμε, ἀλλ' ἀπολαμβάνομεν ἐξ αὐτῶν μετρίως ἀποδίδοντες χάριτας εἰς ἐκεῖνον ὅστις εἶναι ὁ δημιουργός· συνταξίδεύομεν, καλλιεργοῦμεν τὴν γῆν, εἴμεθα στρατιῶται καὶ ἐμπορευόμεθα μεθ' ὑμῶν. Εἰς τί λοιπὸν εἴμεθα ἄξιαι θανάτου; Σεῖς οἱ δικάζοντες τοὺς κακούργους, ὁμολογήσα-

τε, ὑπάρχει εἰς μόνος μεταξὺ αὐτῶν ὅστις εἶναι Χριστιανός; Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν βιβλίων σας. Μεταξὺ τῶν κακούργων τοὺς ὁποίους καταδικάζετε καθ' ἑκάστην διὰ τὰ ἐγκλήματα αὐτῶν, δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς χριστιανός, καὶ ἂν ὑπάρχη τοιοῦτος, εἶναι μόνον καὶ μόνον ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός του. Ἡ ἀθωότης εἶναι δι' ἡμᾶς ἀνάγκη, γνωρίζομεν καὶ φυλάττομεν αὐτὴν ἐντελέστατα διδάχθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὅστις εἶναι τέλειος διδάσκαλος καὶ τὸν ὅποιον οὐδεὶς δύναται ν' ἀπατήσῃ.»

Αἱ ἄλλαι πράγματεαι τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἰδίως αἱ περὶ ὑπομονῆς—περὶ θαυμάτων—περὶ τῶν μαρτύρων,—περὶ τῶν κοσμημάτων τῶν γυναικῶν,—περὶ κυριακῆς προσευχῆς καὶ περὶ ἀγαστάσεως τῆς σαρκὸς ἐμπεριέχουσι λαμπράς καὶ ὡραίας εἰκόνας. «Δὲν γνωρίζω, λέγει ὁ ρήτωρ μεμφόμενος τὴν πολυτέλειαν τῶν χριστιανικῶν γυναικῶν, δὲν γνωρίζω ἂν χεῖρες συνειθισμέναι εἰς τὰ χρυσὰ ψέλλια θὰ δυνήθωσι νὰ ὑποφέρωσι τὸ βάρος τῶν ἀλύσσεων ἂν πόδες κεκοσμημένοι μὲ ταινίας θέλουσιν ὑποφέρει τοὺς πόνους τῶν δεσμῶν. Φοβοῦμαι πολὺ μήπως κεφαλὴ ἐκ δικτυωτοῦ πλέγματος ἐξ ἀδαμάντων καὶ μαργαριταρίων ἐστολισμένη θέλει δυνήθῃ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν σπάθην τοῦ δημίου.»

Ὁ Τερτυλλιανὸς ἦτον ἀνὴρ εἰς ὑπερβολὴν πεπαιδευμένος καὶ εὐρίσκωμεν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ λεπτομερίαν ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων ὧς εἰς μάτην ἠθέλομεν ἀπαντήσῃ ἀλλαχοῦ. Μολονότι συνεχεῖς βαρβαρισμοὶ καὶ ξένοι ἰδιωτισμοὶ ἀσχημίζουσιν ἐνίοτε τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ, οὐχ ἥττον ὁμοῦς κατέχει διακεκριμένην θέσιν μεταξὺ τῶν ρητόρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ βρύθουσιν ὑψηλῶν νοημάτων καὶ κριτικῶν παρατηρήσεων. Τὸ ὕψος τοῦ Τερτυλλιανοῦ εἶναι σιδηροῦν, λέγει ὁ Βαλζάκ, πλὴν ἐκ τοῦ σιδήρου τούτου ἐχάλασε ἐξαίρετα ὕψλα. Εἰκάζεται ἐκ τινων συγγραμμάτων αὐτοῦ ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ἠσπάσθη τὴν

αἵρεσιν τῶν Μοντανιστῶν καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 240.

Οὐχ ἥττον ἐπίσημον χώραν κατέχει ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ὁ Λακτάντιος ὁ ἐπονομασθεὶς χριστιανὸς Κικέρων. Ὁ ρήτωρ οὗτος διαπρέπει διὰ τὴν γλαφυράν αὐτοῦ λατινικὴν φράσιν, διὰ τὴν δεινότητά τοῦ λόγου, τὴν πολυμαθεῖαν καὶ τὴν σαφάνειαν τῶν νοημάτων. Ἐκ τῶν σωζομένων συγγραμμάτων αὐτοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπολογητικὸν αὐτοῦ ὅπερ ἐπιγράφεται *Institutiohum divinarum* καὶ διαιρεῖται εἰς βιβλία ἑπτὰ. Εἰς τὰ πρῶτα εἰς βιβλία ὁ Λακτάντιος πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ—περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ—περὶ τῆς σαθρότητος καὶ τοῦ ψεύδους τῆς πολυθείας καὶ τῶν χρησμῶν—περὶ τῆς κούφότητος τῆς θύραθεν φιλοσοφίας—περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὡς μόνης πηγῆς τῆς ἀληθείας—περὶ τῆς δικαιοσύνης ἀναφανείσης ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῆς λατρείας ἑνὸς μόνου Θεοῦ ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ—περὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ τούτου καὶ περὶ τῆς εὐσπλαγγνίας καὶ φιλάνθρωπίας πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῶν. Εἰς τὸ ἑβδόμον βιβλίον ὁ Λακτάντιος ἀπεικονίζει μετὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὴν μέλλουσαν ζωὴν καὶ τὴν τρομερὰν μετατροπὴν ἥτις μέλλει ν' ἀκολουθήσῃ μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου οὗτινος τὴν διάρκειαν προσδιορίζει εἰς 6,000 ἔτη. Μεταφέρομεν ἐνταῦθα περικοπὴν ἐκ τοῦ λαμπροῦ τούτου συγγράμματος ὅπερ ὥφειλε νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας ὅλων τῶν μαθητῶν ἀντὶ τῶν ξηρῶν κλασικῶν συγγραφέων. «Ὁ ἄνθρωπος, λέγει, ριφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς ἱσταται ἐν τῷ μέσῳ δύο ὁδῶν αἵτινες τείνουσιν ἢ μὲν πρὸς τὴν διαμονὴν τῶν ἐπουρανίων ἀπολαύσεων, ἢ δὲ πρὸς τὸν τόπον τῆς κολάσεως. Ἡ εἰσοδος τῆς πρώτης ἥτις εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀρετῆς, εἶναι τραχεῖα, ἀπόκρημνος, κεκαλυμμένη ὑπὸ βράχων καὶ λίθων, πλήθουσα δυσχερειῶν καὶ περιτειχισμένη διὰ κρημνῶν καὶ χειμάρρων. Ὅπως προβῶ-

μεν ἀπαιτοῦνται ἐνδελεχεῖς προσπάθειαι, ἡ δὲ ἀνάβασις ἡμῶν δεόν νὰ γίνηται μετὰ μεγίστης περισκέψεως. Ἐὰν λάβωμεν τὸ θάρρος νὰ ὑπερπηδήσωμεν τὰς πρώτας ταύτας δυσκολίας, ἡ ὁδὸς βαθμυδὸν ἐξομαλύνεται, ἡ σκηνὴ μεταβάλλεται καὶ ὁ δρόμος φωτιζόμενος ὑπὸ τερπνοῦ φωτὸς καταντᾷ εὐάρεστος. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουν πλέον οὔτε ἐργασίαι, οὔτε κίνδυνοι, ἀλλ' ἀνάπαυσις καὶ ἀτελεύτητος χαρὰ. Δυστυχία εἰς ὅσους αἱ δυσχέρειαι τῆς προσελεύσεως ἐπροξένησαν τρόμον! Ὁ ποῦς αὐτῶν ὑποχωρεῖ καὶ πίπτουσιν εἰς τὸν ἄλλον δρόμον. Οὗτος ἐκ πρώτης ὄψεως εἶναι ἡδύς, τερπνὸς καὶ εὐρύχωρος. Βρύθει ἀνθέων, καρπῶν καὶ πάντων τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν ἡγουν πλούτου, τιμῶν, ἡδονῶν καὶ ὅλων τῶν δελεασμάτων τῆς κακίας. Πλησίον ὅμως τούτων ὑπάρχει ἡ ἀδικία, ἡ σκληρότης, ἡ ἀλαζωνεία, ἡ ἀπιστία, ἡ ἀκολασία, ἡ διχονοία, ἡ ἀμάθεια ὁ δόλος καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ πάθη. Ποῖον λοιπὸν θὰ ἦναι τὸ τέλος; Ἀφοῦ βαδίζει τις ἐπὶ τινα καιρὸν εἰς τὸν δρόμον τοῦτον, δεόν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος, δὲν ὑπάρχει μέσον ὑποχωρήσεως· αἱ γοητευτικαὶ θέσεις ἐξαλείφονται καὶ τὰ πάντα ἐν ἀκαρεῖ γίνονται ἄφαντα. Μόλις δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὴν πλάνην του καὶ παρעוּת πῖπτει εἰς τὸ βάραθρον. Ἀπατηθεὶς ἐκ τοῦ λαμπροῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν καὶ ἔχων τὸν νοῦν του προσηλωμένον εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῶν, ὁ ἄνθρωπος δὲν σκέπτεται τὸν θάνατον, ἀπομακρύνεται τοῦ Θεοῦ καὶ τέλος ἀπολαμβάνει ἐν τῷ ἄδῃ τὴν τιμωρίαν τῆς ἀπονενοημένης αὐτοῦ διαγωγῆς. Προτιμότερον ἐὰν δὲν ἐστήριζε τὴν εὐδαιμονίαν του εἰς τὰ ἐφήμερα τῆς γῆς ἀγαθὰ καὶ ἐὰν ἐβάδιζε τὴν στενωπὴν καὶ ἐπίπονον ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ἐνθα ἀπαντᾷ τις τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἀλήθειαν, τὴν γλυκύτητα, τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην καὶ σοφίαν καὶ ἐν γένει ὅλας τὰς ἀρετάς. Ὁ δρόμος οὗτος εἶναι λίαν στενὸς καὶ ὀλισθηρὸς ὅπως δύναται τις νὰ βαδίσῃ ἀσφαλῶς ἀνασούρων τὸ ἐπαχθὲς φορτίον τοῦ πλούτου καὶ τῶν

ἀνθρωπίνων μεγαλείων. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐν τῇ τῆς ἐπιπόνου ταύτης ὁδοῦ βαδίζων δικαίως προσέχει καλῶς μήπως περιπλεχθῇ, καὶ ἐπειδὴ προχωρεῖ ἄνευ τῆς λαμπρᾶς ταύτης συνοδίας, τὸν περιφρονοῦσι καὶ τρέφουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ μῖσος καὶ ἀπέχθειαν. Ὅλα τὰ ἄθλια ἐκεῖνα ἀνδράποδα τῆς τύχης καὶ τῆς κραιπάλης τὸν φθονοῦσι καὶ δὲν ἀνέχονται τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην γαλήνην ἣν ἀπολαμβάνει καὶ τὴν ὁποῖαν δὲν δύναται νὰ χορηγήσῃ ἡ κακία. Δεόν λοιπὸν νὰ διαγῇ ἄφαντῶς καὶ νὰ ὑπομένῃ τὴν πένιαν, τὴν σκληραγωγίαν καὶ πᾶσας τὰς πικρίας τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ φθάσῃ ὅμως εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του, τότε ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ ἀνταμείβεται, ἀπολαμβάνει τῶν ἀγαθῶν τῆς αἰωνιότητος καὶ ἀποζημιούται διὰ τοὺς πόνους οὓς ὑπέστη ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. Ἰδοὺ ἡ διακλήρωσις τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς ἔθεσε μεταξὺ τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Εἰς μὲν τὴν πρώτην τὸ πᾶν διέρχεται ταχέως, δηλαδὴ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακά. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὰ καλὰ ὡς ἐπίσης καὶ τὰ κακά θὰ ἦναι παντοτεινὰ διότι ἡ μέλλουσα ζωὴ ἵναι ἀτελεύτητος. »

Παραλείποντες χάριν συντομίας τὰ συγγράμματα τοῦ ἱεροῦ Κυπριανοῦ, τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, τοῦ Ἱερωνύμου, τοῦ Βερνάρδου τοῦ Ἀρνοβίου, τοῦ Βοσχουέτου καὶ ἄλλων πατέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, θέλομεν εἰπεῖ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ Λύγουστίνου οὗτινος τὰ συγγράμματα ἀπολαμβάνουσιν ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ μεγάλης ὑπολήψεως καὶ μεγάλου κύρους. Οἱ λόγοι αὐτοῦ γεγραμμένοι εἰς ἀπλὴν φράσιν βρύθουσι γνώσεων, ὑψηλῶν ἐννοιῶν καὶ ἠθικῶν παραγεμάτων. Ὁ ἱερὸς οὗτος πατὴρ ὑπῆρξε γονιμώτατος συγγραφεὺς γράφας περὶ διαφορῶν δογματικῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἱστορικῶν ἀντικειμένων, προπάντων δὲ περὶ τῆς αἵρέσεως τῶν Μανιχαίων—περὶ Πελαγιανῶν—περὶ προορισμοῦ—περὶ πολιτείας τοῦ Θεοῦ—περὶ χάριτος—περὶ τοῦ αὐτεξουσίου—περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας—περὶ Θείας Προνοίας—περὶ μουσικῆς καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Εἰς

τὰς Ἑξομολογήσεις αὐτοῦ μᾶς διδάσκει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ. Ὁ ἱερὸς Λύγουστίνος δὲν ἑξομολογεῖται ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Παντεπόπτου Θεοῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποκαλύπτει τὰς ἀποπλανήσεις τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας. Γονυπετὴς ἐνώπιον τοῦ βηματος τῆς μετάνοίας κραυγάζει « Εἶσαι ἀπειράκις μέγας, ἀπειράκις ἀγαθός, ἀπειράκις εὐσπλαγχνός, ἀπειράκις δίκαιος. Τὸ κάλλος Σου εἶναι ἀπαράμιλλον, ἡ δύναμις Σου ἀκαταμάχητος, ἡ ἰσχὺς Σου ἀπεριόριστος. Πάντοτε ἐν ἐνεργείᾳ, πάντοτε ἐν ἡρεμίᾳ, διατρέφεις, πληθεῖς, διατηρεῖς τὸν κόσμον· ἀγαπᾷς ἄνευ πάθους, εἶσαι ζηλότυπος ἄνευ ταραχῆς· μεταβάλλεις τὰ ἔργα σου ἀλλ' οὐδέποτε τὰ σχέδιά σου.... ἀλλὰ τί δύναμαι νὰ εἶπω, ὦ Θεέ μου! καὶ τί δύναται τις νὰ εἶπῃ λαλῶν περὶ Σοῦ; »

Περαινῶν τὴν παροῦσαν πραγματείαν ἐπεύχομαι ὅπως ἡ μελέτη τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γίνῃ μᾶλλον συστηματικὴ εἰς τὰ ἡμέτερα ἐκπαιδευτήρια. Εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν ὁ ἐπιμελὴς μαθητὴς, ὁ ρήτωρ καὶ ὁ φιλόσοφος εὐρίσκουσιν οὐ μόνον ἀφθονον ὕλην ἀλλὰ καὶ μεγάλην ψυχικὴν ὠφέλειαν. Διὰ τῆς συχνῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος ἐνισχύεται, τὸ δὲ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀναπτέρουμένον ἐγκαταλείπει τὸν βόρβορον τῶν ἐπιγείων πραγμάτων καὶ πλησιάζει πρὸς τὸν Πλάστην αὐτοῦ. Δὲν παραδέχομαι, κύριοι, τὴν ἰδέαν ἐκείνων οἵτινες συνηγοροῦσιν ὅτι μόνον διὰ τῆς ἑξωθεν παιδείας τῶν προγόνων ἡμῶν, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δύναται νὰ εὐδαιμονήσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ἐπὶ γῆς προορισμὸν του. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς λελανθασμένης ταύτης ἐκπαιδεύσεως καθ' ἑκάστην βλέπομεν καὶ ἀπολαμβάνομεν δυστυχῶς τοὺς νομίμους καρποὺς αὐτῆς. Οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι μᾶς ἐξερχόμενοι τῶν ἐκπαιδευτηρίων εἶναι ἐν μέρει ἢ ἀπιστοὶ ἢ ὀρθολογισταί, ἐὰν δὲ τινὲς διαφύγῃ τὸ ναυάγιον τῆς τοιαύτης ἐκπαιδεύσεως καθίστανται σκεπτικοί, ἀλαζόνες, οἰηματῖαι ἀμφιβάλλοντες περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων τὴν θρησκείαν. Ἀρμὰ δὲ ἐ-

ξέρχονται τῆς σχολῆς κατατρίβουσι τὸν χρόνον ἐν ἀμαθείᾳ ἀναγινώσκοντες μόνον μυθιστορήματα καὶ ἄλλα περιττὰ βιβλία τὰ ὁποῖα δὲν μορφώνουσιν οὔτε τὸν νοῦν οὔτε τὴν καρδίαν. Τοιαύτη σπουδὴ καὶ ἀνάγνωσις οὐδαμῶς ἀναπτύσσει τὴν κρίσιν, ἐπειδὴ ἡ κρίσις ἀυξάνει καὶ ἐνισχύεται διὰ τῆς παραβολῆς καὶ τῆς συγκρίσεως προπάντων δὲ διὰ τῆς μελέτης ἐμβριθῶν συγγραμμάτων. Ἐγκολπύμεθα εὐχαρίστως πάντα νεωτερισμὸν, ἀσπάζόμεθα οἵανδήποτε ἀρχὴν ὅπως φανώμεν δῆθεν φίλοι τῆς προόδου χωρὶς ὁμῶς νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν συμφωνῇ μὲ τὴν διανοητικὴν ἡμῶν ἀνάπτυξιν. Νήπιοι! οὐδαμῶς ἐννοοῦντες ὅτι πρόοδος ἄνευ θρησκείας δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ὅτι χριστιανισμὸς σημαίνει εἰρήνην, εὐημερίαν, τιμὴν, ὑπόληψιν καὶ πᾶν ὠραῖον καὶ ἀγαθόν, ἄνευ δὲ τούτου σκότος, ἀμάθεια, ψεῦδος, δεισιδαιμονία, πονηρία καὶ ἀπάτη. Γινόμεθα λοιπὸν ἄνδρες χωρὶς νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἐλλειπὲς τῆς ἀνατροφῆς καὶ τὰ αἷτια τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἡμῶν καταπτώσεως. Ἀλλ' ἄρα γε περιορίζεται τὸ κακὸν τουλάχιστον ἐνταῦθα; Ἀλλοίμονον! τὸ δυστυχὲς ἡμῶν ἔθνος διατελεῖ ἐν τῇ ἀπάτῃ του καὶ τοσοῦτον κανονικῶς τρέφεται ὑπὸ τῆς ψευδολογίας ὥστε ἐπὶ τέλους ἀδιαφορεῖ εἰς ὅλα καὶ γίνεται ἀναίσθητον καὶ ἀπαθές. Ἐσχηματίσαμεν, κύριοι, σχολεῖα, πανεπιστήμιον, συλλόγους ἀλλ' οὐδεὶς φροντίζει περὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀναμορφώσεως, περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ κλήρου καὶ τῆς διαδώσεως ὑγείων θρησκευτικῶν ἀρχῶν εἰς τὸν λαὸν καὶ τὴν νεολαίαν. Οἱ μὲν λόγιοι θεωροῦσιν ὡς περιττὸν νὰ συχνάζωσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ὑψίστου καὶ νὰ ἐκτελῶσι τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα, οἱ δὲ διέποντες τὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐδεμίαν πρόνοιαν λαμβάνουσιν ὅπως διαδοθῇ ἐπωφελῶς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλοτε οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡρμήνευον εἰς τὸν λαὸν τὰς ἱερὰς Γραφάς, σήμερον οὐδεὶς πράττει τοῦτο, ὁ δὲ ὑποδεέστερος κληρὸς κατατρίχόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐκτελεῖ τυπικῶς τὸ ἔργον του ὅπως παρισθῇ τὰ πρὸς τοῦ

ζήν ἀναγκαῖα. Δὲν ὤφειλεν ἄρα ἡ Μητρόπολις νὰ λάβῃ σύντονα μέτρα ὑπὲρ τῶν ἀπόρων ἱερέων τοὺς ὁποίους βλέπει τις πολλάκις ἐπαίτουντας καὶ ρακενδύτας πρὸς ὄνειδος τῆς Ἐκκλησίας μας; Ἀλλοτε οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι κατέπαυσον τὰ σχίσματα τὰ χωρίζοντα τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἦσαν ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς πάσης ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος, σήμερον βλέπομεν τινὰς ἐξ αὐτῶν ὑποθάλλοντας τὰς διαιρέσεις, τὸ δὲ χεῖριστον πάντων προστρέχοντας εἰς τὴν λύσιν διαφορῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων εἰς διαιτητὰς ἄλλοφύλους καὶ μὴ ἀρμόδιους νὰ κρίνωσι περὶ αὐτῶν.

Αἱ συνέπειαι τῆς ἀσυνέτου ταύτης διαγωγῆς ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἐπαισθηταὶ καὶ δὲν βλέπω τίς ὁ μέλλον νὰ ὑψώσῃ τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν. Ἡ ἔνωσις μετὰ τῶν παλαιῶν καθολικῶν ἡδύνατο κάπως νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς τύχης ἡμῶν, ἀλλὰ περὶ τούτου δυστυχῶς οὐδεμία εἰσέτι ἐλήφθη πρόνοια. Καιρὸς λοιπὸν νὰ συναισθανθῶμεν ὅτι ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη αὕτη δύναται νὰ ἦναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν καὶ ὅτι προκειμένου περὶ χριστιανικῆς ἐνότητος δεόν νὰ φανώμεν καὶ ἡμεῖς κάπως συγκαταβατικώτεροι. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὴν πολιτικὴν καὶ ἰδιωτικὴν βλάβην ἣν ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑποδουλώσεώς του τὸ ἄτυχές ἡμῶν ἔθνος ἕνεκεν τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν κοινοτήτων. Πόσα ἄρα θλιβερά ἀποτελέσματα δὲν προξενεῖ ἔτι καὶ νῦν ἡ διαίρεσις τῶν διαφορῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀμωμότητος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας; Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν ἐξέλθωμεν ἐκ τῆς ἀκροσφαλοῦς καὶ μεμονωμένης ἡμῶν θέσεως, ἐφ' ὅσον δὲν πεισθῶμεν περὶ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης τοῦ ἀνατρέφειν καὶ διδάσκειν τὴν νεολαίαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκείας καὶ εἰς διδασκαλίαν ἀποθλέπουσαν πρακτικὰς γνώσεις, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναθρέψωμεν τὰς μητέρας χριστιανικῶς καὶ δὲν ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ ἐν τῷ ἔθνει πειθαρχία εἶναι φυσικὴ ἀπόρροια τῆς πει-

θαρχίας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐφ' ὅσον δὲν τακτοποιήσωμεν καὶ ἐκπαιδεύσωμεν κληρὸν ἱκανὸν νὰ ἐννοήσῃ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, οὐδεμίαν θὰ λάβωμεν ἐπίδοσιν, θὰ παρακμάσωμεν ἔτι μᾶλλον διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ θὰ ζῶμεν ἐν ἀσημότητι καὶ ἀδουξίᾳ. Ἡ διδασκαλία, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἀνατροφή ὅπως καρποφορήσωσι δεόν νὰ τραπῶσιν ἄλλην ὁδόν. Ἐν αὐτῇ μόνον τῇ μεταλλαγῇ ἐγκτεται ἡ σωτηρία καὶ ἡ εὐημερία τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. (*)

Α. ΚΟΥΡΝΙΑΚΤΗΣ.

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.

Ο ΛΑΘΘΗΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ
Ο ΚΑΤ' ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΝ.

Ἀλλοτε τὸ σῶμα ἐνὸς νεκροῦ περιήρχετο εἰς τοῦ ἀνατόμου τὴν δικαιοδοσίαν, ἐνῶ ἔργον τοῦ φυσιολόγου ἦσαν τῆς ζωῆς τὰ φαινόμενα. Σήμερον ὅμως ὑποβάλλουσι τὸ πτώμα εἰς ὅσα καὶ τὸν ζῶντα ὀργανισμὸν πειράματα, ἐν δὲ τοῖς λειψάνοις τοῦ θανάτου ζητοῦν ν' ἀνεύρωσι τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς. Ἀντὶ νὰ βλέπωσιν εἰς πᾶν ἄψυχον σῶμα τύπους, νὰ διαλυθῶσι μόνον καὶ ἐξαλειφθῶσιν ἐτοιμοὺς, ἀνακαλύπτουν ἐν αὐτῷ δυνάμεις καὶ ἐνεργείας ἐπιμόνους, τῶν ὁποίων ἡ μελέτη εἶναι, ὅσον βαθέως δίδεται, διδακτικὴ. Ὅπως δὲ οἱ θεολόγοι καὶ ἠθικολόγοι μᾶς προσκαλοῦν ν' ἀτενίζωμεν ἐνίοτε κατὰ πρόσωπον τοῦ θανάτου τὸ φάσμα καὶ, μετὰ γενναιότητος συλλογίζόμενοι περὶ τῶν τελευταίων ἡμῶν στιγμῶν, ἐνισχύωμεν ἐν τοιαύτῃ μελέτῃ τὴν ψυχὴν μας, οὕτω καὶ ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη, ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐννοοῦμεν, θεωρεῖ ὡς ἀνάγκην νὰ μᾶς συμπαραλάβῃ, ὅπως μετ' αὐτῆς πα-

(*) Ἡ ἀνωθεν πραγματεία ἐξεφωνήθη ἐν τῇ Φιλ. Συλλόγῳ «ὁ Ὅμηρος».